

Sven Svanevit/Svend Vonved (SMB 205)

Vad är rundare än det rundaste hjul,
varunder vilar det fågraste djur,
vad är vitare än svanen,
och vem kan ropa högre än tranen/tranan.

Solen är rundare än det rundaste hjul,
i himmelen så vilar det fågraste djur,
och änglarna är vitare än svanen,
och åska ropar högre än tranen.

Så lyder i en variant ett par av gåtstroforna i balladen ”Sven Svanevit” (SMB 205). Denna ballad är i Sverige idag mest känd som en dialog där en herde (vallareman) måste gissa riddaren Sven Svanevits gåtor och klarar detta med bravur, varpå Svanevit skänker honom en guldring eller flera. I flera svenska textvarianter förekommer i de första stroforna dock också det mord- och hämndmotiv som placerar balladen bland kämpavisorna - Sven Svanevits fader har mördats, han drar ut för att hämnas honom, möter banemannen och slår ihjäl honom samt möter därefter den som gissar gåtorna. Den variant som trycktes i Geijers och Afzelius *Svenska folk-visor från forntiden* (1814-1818) tillhör den kategorin (se nästa sida).

Det äldsta svenska belägget på balladen i Petter Rudebecks visuppteckningar från 1690-talet verkar vara en översättning från danska ur Vedels *Hundredevisebog*, tryckt 1591. Visan började emellertid spridas i Sverige betydligt senare, genom sex stycken skillingtryck från åren 1794-1806. Den trycktes efter hand också i åtskilliga andra visböcker och skolsångböcker, samt i *Folkskolans läsebok*. Balladen arrangerades också för två eller fyra stämmor, för blandad kör, eller för en röst och piano. Melodivarianter finns dokumenterade från främst södra och östra Sverige (från Uppland och söderut) samt enstaka belägg från Dalsland, Dalarna och Lappland. ”Sven Svanevit” har också dokumenterats i Österbotten och Nyland. Flera av de svenska melodivarianterna är variationer på samma mollartade grundmelodi (t.ex. notexemplet på nästa sida), men det finns också helt andra melodier, varav flera i dur.

- 1 Sven Svanevit rider sig den vägen fram,
Så mötte där honom en Vallareman:
»Och hör du, Vallarman, hvad jag månd säga dig:
»Och kan du de spørsmål, som jag spørjer dig?»
- 2 Spørsmål dem hafver jag aldrig læst;
I går slog jag Iselands Konung ihjel.
»Och har du slagit Iselands Konung fullväl,
»Så var det min Fader du slagit ihjel.
- 3 Sven Svanhvit honom med sin tumme slog,
Så lefver och lungor de ur honom for,
Sven Svanevit slog honom i stycken så små,
Som lindelöf på marken om hösten falla må.
- 4 Sven Svanevit reste den vägen fram.
Där mötte det honom en annan Vallareman:
»Och hör du, Vallarman, hvad jag månd säga dig:
»Och kan du de spørsmål, som jag nu spør dig?»
- 5 »Hvad är det som är rundare än ett hjul?
»Och hvar finner du de fagrade djur?
»Och hvar hafver Solen sitt säte?
»Hvartutåt ligger dödmannens fötter?
- 6 »Hvem är det som bygger den bredaste bro?
»Och hvar gångar fisken som stridast i flod?
»Hvart bär den väg som är bredast?
»Och hvar ligger menniskan som ledast?
- 7 »Hvad är väl svartare än ett kol?
»Och hvad är snabbare än lärkvingar små
»Och hvad är hvitare än svanor?
»Och hvad ropar högare än tranor?
- 8 Jo, Solen är rundare än ett hjul:
I Himmelen där finner du de fagrade djur,
I Vestem hafver Solen sitt säte.
Åt Öster ligger dödmannens fötter.
- 9 Och isen han bygger den bredaste bro.
Derunder går fisken som stridast i flod.
Åt helvetet går vägen den bredast.
Och där ligger menniskan som ledast.
- 10 Synden är svartare än ett kol.
Själén är snabbare än lärkvingar små.
Englar äro hvitare än Svanor.
Och Tordön ropar högare än Tranor.
- 11 De drucko i dagar, de drucko i tre:
»Och vet du allt detta, så vet du väl mer.»
Sven Svanevit tog gullringar utaf sin hand,
Dem månde han gifva den Wallareman.

Också i de norska varianterna av balladen ("Svein Svane/Gätene/Sven Vondved") tar gåtgissningen det största utrymmet medan hämndmotivet är fragmentariskt. Emellertid finns enligt Grundtvig de äldsta beläggen för balladen i Danmark, och de är åtminstone från 1500-talet. "Svend Vonved" står som nr 18 i *Danmarks gamle Folkeviser*. I de äldre varianterna finns hämndmotivet med flera detaljer: Sven Nordman (ytterligare en namnform) uppmanas av sin mor att söka upp sin fars baneman och hämnas fadern i stället för att spela guldkarpa. Hon frågar sedan när hon ska vänta honom åter, varpå han svarar "när stenen tar till att flyga och korpen börjar vitna", en formulering som vi känner igen från en annan ballad, "Sven i Rosengård" (SMB 153). Modern förbannar först sonen men välsignar honom sedan. Sven möter faderns baneman och slår ihjäl honom. I vissa versioner möter han flera herdar eller kämpar som han dödar eller som gissar gåtorna; i det senare fallet ger han dem då guldringar. Han kommer så till en kungsgård; det uppdagas att Sven är ägarens brorson, och han bjuds ett hem i kungsgården. Därpå rider han hem till modern, möts av hennes trollkvinno, slår ihjäl både dem och henne samt fäster sig sedan en skön jungfru.

Logiken i historien är inte glasklar ens i dessa tidiga belägg. Till att börja med är riddarens namn i de flesta danska versionerna Svend Vonved eller Vondved, vilket en del uttolkare tyder som "vanvett". Även "Urmand" som det står i vissa varianter skulle ha samma betydelse (galen, rasande). "Nordman(d)" skulle då vara en förvanskning av Urmand, liksom "Svanevit" av Vonved, vanvett. Man kan alltså tänka sig att huvudpersonen är galen eller "rasande" när han slår ihjäl en rad människor. En annan betydelse av Vonved skulle å andra sidan, enligt Grundtvig, vara "slug".

I linje med att "Vonved" så småningom i svenska och norska varianter byts mot "Svanevit/Svane/Svan/Svaneberg" etc. försvinner eller försvagas också vad man kan kalla galenskapsmotivet eller den rasande hämnaren, inklusive mordet på modern, och gåtstriden blir det som träder i förgrunden. Gåtgissning finns som motiv i många folksagor som ett sätt att lösa en konflikt, vinna prinsessan eller prinsen, klara livhanken eller få en tjänst utförd. (Ett sentida litterärt och välkänt exempel är gåtstriden mellan Bilbo och Gollum i Tolkiens roman *Bilbo*, vilken senare får oanade konsekvenser i trilogin om Härskringen). Man kan också ana ett släktskap med ett par andra motiv från sagor och visor: dels

den typ av fråga-svar som finns i balladen ”Sven i Rosengård”, SMB 153 (när kommer du tillbaka – när svanen svartnar/när svartnar svanen – när korpen vitnar); dels motivet ”omöjliga uppgifter” som förekommer bland annat just skämtballaden ”De omöjliga uppgifterna”, SMB 222 (Och skall jag göra dig sönerna tre och du likväl jungfru skall vara/Då skall du sömma mig skjortorna tre och intet stygn få taga).

Gåtor av liknande typ som i balladen om Sven Svanevit finns i den allra tidigaste nordiska litteraturen, i den poetiska Eddan och i flera av de isländska sagorna. De finns också i resten av det germanska språkområdet samt i de anglosaxiska, slaviska och keltiska områdena. Grundtvig har funnit en överensstämmelse mellan gåtstriden i Sven Vonved/Svanevit och en motsvarande episod i en av de sagor som ingår i den medeltida walesiska samlingen *Mabinogion*.

I flera brittiska ballader förekommer frågor som någon ska besvara. Gåtor av liknande typ som i ”Sven Svanevit” finns i ”Riddles wisely expanded”, nr 1 i Childs samling *The English and Scottish popular ballads* 1882-98. Några exempel:

O what is longer than the way - o love is longer than the way.
What is deeper than the sea - hell is deeper than the sea.

What is louder than a horn - thunder/shame is louder than a horn.
What is sharper than a thorn - hunger is sharper than a thorn.

I denna ballad är det inte fråga om en riddare som ska hämnas utan om en man som söker en hustru; den kvinna som kan lösa alla gåtorna ska han gifta sig med. Även i åtskilliga varianter av den engelska balladen finns bara gåtorna/frågorna kvar. De finns enligt Child också i skotska och iriska varianter, vilket kanske pekar mot en anknytning till sagosamlingen *Mabinogion*.

”Sven Svanevit” hör idag till de mycket få kämpavisor, alltså ballader där huvudmotivet är en strid, som framförs ofta. Det är dessutom alltid fråga om varianter av den senare, avkortade versionen som enbart innehåller gåtgissningen. Den mest spridda melodivarianten är nog den efter Helmy Hansson från Stora Tuna i Dalarna, som bland andra Maria Røjäs sjunger och lär ut. På skivan *Visfolke och tralltokar* sjunger hon denna variant i dialog med Lena Willemark, som sjunger en snarlik melodi. En relativt ny folkmusikgrupp har tagit sig namnet *Svanevit* efter balladen, som de också har på sin repertoar.

Ingrid Åkesson

Litteratur

Jonsson, Bengt R. 1967: *Svensk balladtradition I. Balladkällor och balladtyper*. Stockholm: Svenskt visarkiv.

Danmarks gamle Folkeviser 1. Kæmpeviser. Udg. af Svend Grundtvig. København 1847.

Danmarks gamle Folkeviser 4. Tillæg. Udg. af Svend Grundtvig. København 1883.

Bokselskap.no Norske Mellomalderballadar

<http://www.bokselskap.no/boker?sjanger=ballader>

The English and Scottish popular Ballads. Vol. 1. Ed. Francis James Child. Boston 1882, reprint New York 1956.